NAUKA I SPOŁECZEŃSTWO
Przegląd nauk społecznych, technicznych, medycznych i pedagogicznych
Nr 1/2021, Tom 2, s. 25–36 ISSN 2719-9142 Półrocznik

Wojciech Drzeżdżon
Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku

Uwarunkowania aspiracji edukacyjno-zawodowych młodzieży szkolnej

Streszczenie
Aspiracje są jednym z ważniejszych czynników odpowiedzialnych zarówno za jakość codziennej aktywności, jak i tej, która jest dopiero planowana. Charakterystyczny jest fakt szerokiego rozumienia aspiracji, traktowania ich jako elementu różnicującego ogół zachowań i zainteresowań. Postrzega się je jako ważny czynnik rozwoju osobowości, w tym również warunkującego normatywność funkcjonowania człowieka. W tym ostatnim wypadku chodzi o problem nieadekwatności aspiracji — ich zaniżania bądź zawyżania. Aspiracje są niezwykle ważnym problemem z punktu widzenia zdrowia psychicznego jako że dobrze sformułowane i odpowiednio realizowane służą zaspokajaniu określonych potrzeb i rozwijaniu osobowości, a tym samym radzeniu sobie z codziennymi trudnościami. Ponadto umiejętność wpływania na tworzenie adekwatnych aspiracji jest ważne społecznie. Ta specyficzna kategoria aspiracji jaką są niewątpliwie aspiracje edukacyjno-zawodowe, motywy podjęcia nauki przygotowującej do uprawiania konkretnego zawodu są szczególnie istotne z uwagi na szeroko rozumiany interes społeczny, gdyż zdobywanie wiedzy i praca zawodowa to główne dziedziny aktywności społecznej człowieka.

Słowa kluczowe: praca, rynek pracy, aspiracje zawodowe, aspiracje edukacyjne, orientacja zawodowa.

Żal stubarwnej tęczy, co blednie,
cudownych marzeń, co blask swój tracą,
lecz ludzie muszą prawdy powszednie zdobywać pracą
A. Asnyk

Wprowadzenie

Aspiracje są zamierzeniami, dążeniami, pragnieniami, życzeniami, potrzebami i zainteresowaniami jednostki, które wpływają na jej zachowania i plany oraz warunkują jej dalszą drogę życiową, a które ukierunkowane są czynnikami natury pedagogicznej, psychologicznej i socjologicznej. Aspiracje życiowe, głównie aspiracje edukacyjno-zawodowe odgrywają istotną rolę w życiu młodzieży znajdującej się u progu dorosłości, a ich badania prowadzone są w różnych celach. Należy do nich przede wszystkim chęć prognozowania na temat przyszłego zachowania się badanej populacji. Wiedza o aspiracjach młodzieży może dać wyobrażenie o tym, jakie wartości będzie wyznawała w przyszłości ta grupa obywateli która stanie się formacją tworzącą idee i wpływającą na kształt myślenia innych ludzi. Aspiracje dają również orientację dotyczącą tego,

jakie i na ile cieszą się nieformalnym poparciem w środowisku rówieśniczym, a jakie dezaprobatą[1]. Treść aspiracji młodzieży należy uwzględnić także przy prognozowaniu kierunków rozwoju oświaty, zatrudniania oraz wytwarzania dóbr konsumpcyjnych. Znajomość dążeń młodych ludzi może być też wykorzystywana w korekcji aspiracji lub ukierunkowywaniu aspiracji już istniejących, a także stwarza możliwość właściwego ukształtowania aspiracji życiowych, zarówno osobistych, jak i społecznych, ich wzajemnych relacji i związanej z tym hierarchii wartości[2].

W wieku kilkunastu lat, człowiek podejmuje ważne dla siebie i swojej przyszłości decyzje życiowe — jedną z nich jest wybór zawodu. Wchodząca w dorosłe życie młodzież ma do wyboru szeroki wachlarz możliwości zarówno edukacyjnych, jak i zawodowych. Aspiracje są czynnikiem determinującym zachowania człowieka, współdecydują o planach życiowych, a także o bliższych i dalszych zamierzeniach. Każdy człowiek stawia sobie w życiu jakieś cele, dążenia i plany, które chciałby w przyszłości osiągnąć lub zrealizować. Dla młodych osób są one czymś szczególnym, ponieważ w dużej mierze wyznaczają przyszłą drogę życia. Wszelkie — zarówno te mniej, jak i bardziej sprecyzowane — wymagają dużego nakładu pracy i wysiłku, a niekiedy także wiele szczęścia. Jednak osiągnięcia i dokonania w młodym wieku to dopiero początek drogi, którą musi przebyć młodzież.

Ustalenia terminologiczne

Aspiracje to pojęcie, które jest rozumiane i definiowane różnorodnie. Wynika to ze złożoności problematyki, której dotyczą, a także ze specyficznego podejścia metodologicznego badaczy zajmujących się poszczególnymi dziedzinami naukowymi. Najczęściej aspiracje utożsamia się z wieloma niejednoznacznymi pojęciami: ambicją, celem, dążeniem, marzeniem, potrzebą, pragnieniem czy tez życzeniem[3].

Według słownikowej definicji aspiracje to cele, które ktoś stawia przed sobą; wymagania, ambicje; ogromne, skromne, wyższe aspiracje; dążenie do samorealizacji w jakiejś dziedzinie pragnienie osiągnięcia niepospolitych, ambitnych celów, ambicje: artystyczne, naukowe[4]. W *Słowniku wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych* Władysław Kopaliński definiuje aspiracje jako „dążenie (do osiągnięcia czegoś), pragnienie (dopięcia celu, dobicia do czegoś)”[5]. Podobna jest interpretacja A. Sokołowskiej, która określa aspiracje jako „ogół pragnień i dążeń dotyczących osobistej przyszłości jednostki”[6].

Dokonując próby zdefiniowania pojęcia „aspiracje”, Andrzej Janowski proponuje, by rozpatrywać je w trzech odrębnych grupach charakterystycznych dla psychologii (aspiracje P), socjologii (aspiracje S) oraz dla ich pogranicza uogólniającego wiedzę o człowieku (aspiracje C). Według niego aspiracje P to pragnienia lub dążenia o okre-

[1] A. Janowski, *Aspiracje młodzieży szkół średnich*, PWN, Warszawa 1977, s. 42–49.
[2] Z. Skorny, *Aspiracje młodzieży oraz kierujące nimi prawidłowości,* Ossolineum, Wrocław 1980, s. 6–7.
[3] M. Dubis, *Młodzież wobec wyboru profilu kształcenia i zawodu*, Impuls, Kraków 2011, s. 36.
[4] *Słownik współczesnego języka polskiego*, B. Dunaj (red.), Wilga, Kraków 2001, s. 32.
[5] W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1994, s. 48.
[6] M. Dubis, *Młodzież wobec wyboru profilu kształcenia…*, s. 36.

ślonym natężeniu związane z zaspokojeniem pewnej potrzeby i (lub) nakierowane na określony cel. Aspiracje S określa jako zespół dążeń wyznaczonych przez hierarchię celów, które jednostka akceptuje oraz definiuje jako ważne i które przesądzają o jej planach życiowych. Aspiracje te można rozumieć jako dominujące potrzeby, dążenia i zainteresowania jednostki bądź grupy, objęte silnie umotywowanym zamiarem realizacji. Natomiast aspiracje C to dążenia jednostki i powszechnie pożądane przez nią obiekty[7].

W psychologii aspiracje traktowane są jako składnik osobowości. Zgodnie z definicją to pragnienie osiągnięcia czegoś znaczącego, dążenie do jakiegoś celu, ambicja, przekonanie o własnych możliwościach w danym zakresie aktywności będące dla człowieka podstawą oceny osiągniętych efektów działania[8]. Psychologowie zatem uznają za ważne te właściwości psychiki, które sprawiają, że ludzie wyznaczają sobie cele i dążą do ich realizacji[9].

W socjologii aspiracje traktowane są jako dążenia, pragnienia wyznaczające określone cele i hierarchię wartości. Charakterystyczną cechą w tym pojmowaniu jest większe zainteresowanie obiektami pragnień ludzkich (wartościami, ideami bądź rzeczami) aniżeli sama istota dążeń. Andrzej Janowski ujmuje aspiracje jako „w miarę trwałe i względnie silne życzenia jednostki dotyczące właściwości lub stanów, jakimi ma się charakteryzować jej życie w przyszłości, oraz obiektów jakie w tym życiu będzie chciała uzyskać"[10].

Znawcy przedmiotu wskazują fakt, iż należy odróżnić dwa pojęcia: aspiracje i oczekiwania oraz przypisać im odmienne znaczenie. Konieczność tę szczególnie podkreśla W. Łukaszewski, który aspiracje określa jako idealne rezultaty działania uświadamiane przez podmiot w formie pragnień, stanowiących składnik „ja idealnego". Zgodnie z tym ujęciem aspiracje dotyczą wyników lub stanów pożądanych, oczekiwania zaś — spodziewanych lub przewidywanych[11]. Jednak mimo tych różnic interpretacyjnych należy także dostrzec związki między wspomnianymi pojęciami. Polegają one na tym, że oczekiwania mogą wpłynąć na aspiracje, i odwrotnie — aspiracje na oczekiwania, natomiast oba czynniki — na poziom wykonania.

Przyglądając się typologii aspiracji nie sposób pominąć klasyfikacji dokonanych w wyniku badań prowadzonych przez pedagogów. Do autorów podejmujących się takiego podziału należy Andrzej Bogaj, który wyróżnił dziesięć kategorii aspiracji. Do pierwszej z nich zaliczył aspiracje edukacyjne (np. zdanie egzaminu maturalnego, studia). Kolejna grupa to aspiracje rodzinne (np. udane życie rodzinne, miłość i wzajemny szacunek, szczęście rodzinne). Do kolejnej kategorii zaliczane są aspiracje materialne (np. dobrobyt materialny, mieszkanie). Jako kolejne wymienione zostały aspiracje prestiżowe np. sława, uznanie innych, powodzenie w życiu. Następna kategoria to aspiracje hedonistyczne (życie pełne wrażeń, zmian, przygód). Szóstą grupę stanowią aspiracje zawodowe, jak np. satysfakcjonująca praca oraz kariera zawodowa.

---

[7] K. Musialska, *Aspiracje życiowe młodzieży stojącej w progu dorosłości*, Impuls, Kraków 2010, s. 13.
[8] *Słownik psychologiczny*, W. Szewczuk (red.), Wiedza Powszechna, Warszawa 1979, s. 114.
[9] M. Dubis, *Młodzież wobec wyboru profilu kształcenia…*, s. 36.
[10] A. Janowski, *Aspiracje młodzieży szkół średnich*, PWN, Warszawa 1977, s. 32.
[11] W. Łukaszewski, *Osobowość, struktura i funkcje regulacyjne*, PWN, Warszawa 1974, s. 31.

Kolejną kategorię stanowią aspiracje socjocentryczne czyli np. przydatność społeczna, praca na rzecz innych. Wyróżnione zostały także aspiracje afiliacyjne (umiejętność współżycia z ludźmi, posiadanie przyjaciół). Do następnej grupy zaliczają się aspiracje etyczne np. uczciwe życie. Ostatnią kategorię stanowi władza np. objęcie stanowiska kierowniczego, posiadanie władzy nad innymi. Autor wyróżnia także inne aspiracje, jak choćby zdrowie, bezpieczeństwo czy też np. wyjazd z kraju[12].

Przytoczone powyżej przykłady typologii są jedynie wybranymi propozycjami, gdyż jednoznaczne dokonanie klasyfikacji aspiracji jest praktycznie niemożliwe. Trudność dokonania podziału związana jest z istnieniem wielu dziedzin, w których pojawiają się aspiracje, różnorodnością ich treści, a także subiektywnym stopniem ważności. Poznanie związków między aspiracjami oraz ich struktury i klasyfikacji ma istotne znaczenie dla procesu i kształcenia i wychowania młodzieży, powala bowiem na lepsze zrozumienie zachowania ludzi młodych oraz podjęcie odpowiednich zabiegów wychowawczych[13].

Aspiracje a orientacje życiowe

O aspiracjach mówi się najczęściej dwojako: jako o wyniku własnego działania, albo pojmowaniu aspiracji jako pragnienia, czy idealnych rezultatów działania[14]. Aspiracje w pierwszym znaczeni rozumie się jako „zaprogramowany przez danego osobnika wynik własnego działania ukształtowany pod wpływem uzyskanych w przeszłości informacji”[15]. W drugim znaczeniu aspiracje rozumiane są jako idealne rezultaty działania uświadomionego przez człowieka w postaci pragnień i stanowiącego część składową „ja idealnego”[16]. Można zatem stwierdzić, iż aspiracje są wyrazem dążeń człowieka do zajęcia wyższego miejsca na subiektywnej skali wartości. Dążenia te mogą przebiegać od uświadomienia sobie wartości będących przedmiotem aspiracji po konkretne działanie, którego efektem jest osiągnięcie celu[17]. Według Tadeusza Lewowickiego rozróżnienie to jest istotne, gdy rozważa się znaczenie pojęć „aspiracje” oraz „oczekiwania”. W takim przypadku możemy powiedzieć, że aspiracje to pragnienia, dążenia, zamierzenia, natomiast oczekiwania to przewidywania dotyczące wyników własnego działania[18]. Tak więc aspiracje to składnik „ja idealnego”, a oczekiwania są elementem „ja realnego”[19]. Z tak pojmowanym definiowaniem aspiracji koresponduje pogląd Zbigniewa Skornego, który wyodrębnia aspiracje życzeniowe (przy ich bada-

[12] A. Bogaj, *Liceum ogólnokształcące w Polsce — funkcje, efektywność i kierunki przemian*, WSiP, Warszawa 1992, s. 98.
[13] T. Hejnicka-Bezwińska, *Orientacje życiowe młodzieży*, Bydgoszcz 1997, Wydawnictwo Uczelniane WSP, s. 42.
[14] T. Lewowicki, *Aspiracje dzieci i młodzieży…*, s. 13–14.
[15] Z. Skrony, *Aspiracje młodzieży oraz kierujące nimi prawidłowości…*, s. 12.
[16] W. Łukaszewski, *Osobowość: struktura i funkcje regulacyjne*, PWN, Warszawa 1974, s. 175–180.
[17] T. Grudniewski, *Znaczenie rodziny w kształtowaniu się aspiracji edukacyjnych dziecka — stan dotychczasowych badań*, (w:) A. Pierścienska-Maruszwska, B. Bakalarz-Kowalska (red.), *Rocznik Ostrowieckiego Towarzystwa Naukowego*, Ostrowieckie Towarzystwo Naukowe, Ostrowiec Świętokrzyski 2012, s. 9.
[18] T. Lewowicki, *Aspiracje dzieci i młodzieży…*, s. 13–14.
[19] W. Łukaszewski, *Osobowość: struktura i funkcje regulacyjne…*, s. 175–180.

niu pytamy: „Co chciałbyś osiągnąć?") oraz aspiracje działaniowe („Co zamierzasz osiągnąć?")[20].

Orientacja życiowa (nazywana także jako preferowany styl życia, model życia, wzór sukcesu, wzorzec kariery, postawa wobec życia) to pojęcie, które Andrzej Janowski określa jako „pewien układ aspiracji i dążeń jednostki"[21], natomiast Teresa Hejnicka-Bezwińska jako cele życiowe i środki ich realizacji, zdeterminowane przez czynniki biologiczne, psychologiczne, społeczne, kulturowe itp.[22] Orientacja życiowa jest uwarunkowana czynnikami biologicznymi, psychologicznymi, społeczno-kulturowymi. Jest względnie trwała i przejawia się w uzewnętrznianych preferencjach i dążeniach w sytuacji wyboru.

Jak pisze Teresa Hejnica-Bezwińska pojęcie „orientacja życiowa" łączy kategorie psychologiczne z socjologiczną kategorią „planów życiowych". Taki szereg pojęciowy może być wykorzystywany do opisu aktualnych i przyszłych zachowań społecznych jednostek i grup społecznych oraz wyjaśnia ich w kategoriach związanych z szeroko pojmowanymi procesami motywacji[23].

Jakie zatem zależności występują między aspiracjami a orientacjami życiowymi? Otóż analizując związek między aspiracjami a orientacją życiową można stwierdzić, że nie wszystkie aspiracje przekształcają się w orientację życiową danej osoby. Biorąc pod uwagę klasyfikację aspiracji Z. Skornego można powiedzieć, że w orientację życiową jednostki przekształcają się tylko aspiracje perspektywiczne, czyli te dążenia, których cel i sposób realizacji jawi się w umyśle danej osoby jako zestaw pewnym konkretnych zachowań[24]. Między aspiracjami a dążeniami, które już bezpośrednio leżą u postaw orientacji życiowej, tkwią oczekiwania związane z realiami, jakie mają nastąpić. Rola oczekiwań jest szczególnie podkreślana w psychologii kognitywnej, której przedstawiciele twierdzą, że „działanie ludzkie nie tylko jest zdeterminowane przez przeszłość, ale i przez przyszłość; przez to, co człowiek przewiduje i antycypuje"[25]. Zatem oczekiwania dotyczą wyników spodziewanych, w odróżnieniu od aspiracji, które związane są z wynikami pożądanymi. Dlatego badanie orientacji życiowych jest badaniem nie tylko stanów pożądanych, ale stanów pożądanych i możliwych do zrealizowania w planie indywidualnym[26].

Badanie aspiracji i badanie orientacji to badanie dwóch aspektów tego samego zjawiska. Jednak aspiracje są bardziej związane z życzeniami, a orientacje z dążeniami. Można zatem stwierdzić, iż orientacje wymagają zredukowania liczby aspiracji i zrównoważenia stanów możliwych ze stanami pożądanymi, redukcji nadmiernych rozbieżności miedzy nimi[27]. Brak wyraźnej granicy między aspiracjami a orientacjami prowadzi do zamiennego stosowania tych pojęć, chociaż istniejące między nimi różnice powinny mieć zasadnicze znaczenia dla zakresu i kierunku wnioskowania

[20] T. Grudniewski, *Znaczenie rodziny*..., s. 9.
[21] A. Janowski, *Aspiracje młodzieży szkół średnich*…, s. 39.
[22] T. Hejnicka-Bezwińska, *Orientacje życiowe młodzieży*…, s. 32.
[23] *Ibidem*, s. 47.
[24] *Ibidem*, s. 42.
[25] J. Kozielecki, *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Warszawa 1977, s. 207.
[26] T. Hejnica-Bezwińska, *Orientacje życiowe młodzieży*…, s. 42.
[27] *Ibidem*, s. 43.

w oparciu o wyniki badań empirycznych, których przedmiotem są aspiracje bądź też orientacje życiowe[28].

Uwarunkowania aspiracji młodzieży

Na rozwój aspiracji, ich przedmiot, siłę i dynamikę wypływa zespół czynników pozostających poza jednostką, ale także cechy jej osobowości. Wiadomo, że aspiracje, podobnie, jak inne czynniki motywacyjne, kształtują się pod wpływem bodźców osobowościowych, środowiskowych oraz pedagogicznych. Trudno jednak określić, który z tych czynników odgrywa dominującą rolę[29].

Uwarunkowania osobowościowe wskakują na typowe różnice między uczniami w rozwoju emocjonalnym, intelektualnym i społecznym. Osobowość człowieka kształtuje się przez całe życie, jednak w sposób szczególny dokonuje się to w okresie dzieciństwa i młodości poprzez bodźce zewnętrzne w procesie socjalizacji, a także w wyniku własnej aktywności danej jednostki. Ważną rolę w tym zakresie odgrywają także wrodzone cechy biofizyczne. Tak więc uwarunkowania osobowościowe obejmują wszystkie charakterystyczne cechy człowieka, tj. niepowtarzalny sposób funkcjonowania psychiki, myślenia, odczuwania, zachowywania się, a także radzenia sobie z problemami[30].

Tadeusz Lewowicki wśród uwarunkowań osobowościowych mających wpływ na kształtowanie się aspiracji wyróżnia: potrzeby, procesy motywacyjne, powodzenia i niepowodzenia, samoocenę oraz obraz własnej osoby. Zdaniem autora zaspokojenie zarówno potrzeb biologicznych, jak i duchowych, związane jest ze sferą motywacyjną. Z kształtowaniem się aspiracji związana jest potrzeba osiągnięć. Lewowicki uważa potrzeby osiągnięć za cechy zgeneralizowane, warunkujące działania człowieka niezależnie od treści jego działania pod warunkiem wystąpienia elementu konkurencji[31].

Z procesami motywacyjnymi związana jest motywacja osiągnięć i motywacja unikania. Osoby o silnej motywacji osiągnięć mają zazwyczaj aspiracje do wykonania zadań o średnim poziomie trudności, przy których prawdopodobieństwo sukcesu wynosi 0,5 w skali 0–1. U tych osób sukces wpływa na podniesienie poziomu aspiracji, natomiast niepowodzenie prowadzi do obniżenia poziomu aspiracji. Osoby o słabej motywacji, czyli o motywacji unikania, rozwiązują albo zadania łatwe, albo zadania bardzo trudne, a to wpływa na ich poziom aspiracji. W związku z tym powodzenia i niepowodzenia są traktowane jako ważny czynnik warunkujący poziom aspiracji, ponieważ po udanym wykonaniu zadania wzrasta poziom aspiracji związany z podobną kategorią zachowań, a ze wzrostem wyników działań i poczuciem sukcesu następuje wzrost poziomu aspiracji[32].

Kolejnym czynnikiem wpływającym na poziom aspiracji jest samoocena. Wysoka samoocena jest czynnikiem sprzyjającym wysokiemu poziomowi aspiracji, niska samoocena prowadzi natomiast do kształtowania się niskiego poziomu aspiracji.

---

[28] *Ibidem*.
[29] M. Dubis, *Młodzież wobec wyboru profilu kształcenia i zawodu*, Impuls, Kraków 2011, s. 44.
[30] *Ibidem*, s. 47.
[31] T. Lewowicki, *Aspiracje dzieci i młodzieży*, PWN, Warszawa 1987, s. 29–30.
[32] *Ibidem*.

W procesie kształtowania się aspiracji istotną rolę odgrywa także obraz własnej osoby i cechy indywidualne, które są przedmiotem samooceny. Należą do nich warunki fizyczne (uroda, sprawność fizyczna), psychiczne (uzdolnienia, umiejętności, temperament, emocje) oraz społeczne (sytuacja rodzinna, prestiż w grupie, pozycja zawodowa).

Drugą grupą czynników mających znaczenie w procesie kształtowania się aspiracje są czynniki środowiskowe. Rozpatrując środowisko ze względu na charakter bodźców można wyróżnić trzy jego rodzaje: naturalne, społeczne i kulturowe. Środowiska te są ze sobą ściśle sprzężone. R. Wroczyński środowisko określa „jako składniki struktury otaczającej osobnika, które działają jako system bodźców i powodują określone reakcje psychiczne”[33].

W procesie kształtowania się aspiracji nie bez znaczenia pozostają uwarunkowania pedagogiczne i szkolne. Szkoła jako jedna z najważniejszych (obok rodziny) instytucja odgrywa szczególną rolę w kształtowaniu osobowości młodego człowieka. To właśnie od szkoły i nauczycieli oczekuje się wprowadzenia uczniów do rozumienia świata i siebie oraz kształtowania takich postaw i umiejętności, aby mogli świadomie odnaleźć się we współczesnej rzeczywistości społecznej i ekonomicznej[34]. Zdaniem T. Lewowickiego na uwarunkowania pedagogiczne składają się czynniki takie jak: szkoła, praca dydaktyczno-naukowa nauczycieli, organizacja szkolnictwa, standardy dążeń i hierarchie wartości proponowane przez nauczycieli i wychowawców oraz innych pracowników szkolnych i pozaszkolnych instytucji oświatowych. Szkoła ma na celu przekazanie młodzieży norm uznanych za wartościowe społecznie i powszechnie akceptowane oraz pomaganie wychowankom w podejmowaniu właściwych wyborów, prezentowaniu wartych upowszechnianiu hierarchii wartości i celów życiowych. Cel ten realizowany jest poprzez odpowiednie programy wychowawcze i działalność dydaktyczno-wychowawczą[35]. Spośród czynników pedagogicznych oddziałujących na kształtowanie się aspiracji należy wymienić te, które wiążą się z cechami osobowościowymi nauczyciela, jego metodami oraz przygotowaniem zawodowym. Problematyka osobowości nauczyciela zajmuje ważne miejsce w literaturze pedentologicznej.

Analizując literaturę podejmującą omawiany zakres tematyczny można stwierdzić, że nie ma jednoznacznych rozstrzygnięć dotyczących wypływu poszczególnych czynników na kształtowanie się aspiracji młodzieży. Wymienione determinanty są ze sobą powiązane i wzajemnie się przenikają, dlatego też formowanie się aspiracji młodych ludzi jest procesem złożonym, zależnym od indywidualnych predyspozycji i możliwości, a także od uwarunkowań zewnętrznych, które towarzyszą całemu życiu jednostki[36].

Współczesne wyzwania edukacyjno-zawodowe

Przygotowanie dziecka do wyboru przyszłej drogi życiowej dokonuje się poprzez splot wielu elementów i czynników tkwiących w rodzinie, a oddziaływanie to może przybierać charakter pośredni i bezpośredni, okazjonalny bądź systematyczny, za-

[33] R. Wroczyński, *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1979, PWN, s. 78.
[34] *Ibidem*, s. 44,
[35] K. Musialska, *Aspiracje życiowe młodzieży stojącej w progu dorosłości*, Impuls, Kraków 2010, s. 26,
[36] M. Dubis, *Młodzież wobec wyboru profilu kształcenia…* s. 54,

mierzony lub niezamierzony. Rodzice przekazują dzieciom swoje systemy wartości, aspiracje, stereotypy, przesądy i wszystko to, co wpływa w jakiś sposób na wybór drogi życiowej. Tak więc o wyborze drogi życiowej dziecka nie decyduje najczęściej jedne czynnik, lecz wiele, występujących łącznie[37].

Ważnym czynnikiem startu edukacyjnego dzieci i młodzieży jest jakość wykształcenia i poziom świadomości wychowawczej rodziców. Wykształceni rodzice, którzy spełniają swoje rodzicielskie funkcje, wpływają na prawidłowy rozwój społeczny i intelektualny swoich dzieci. Współczesny uczeń to osoba posiadająca różne doświadczenia, potrzeby oraz różnorakie oczekiwania wobec edukacji. Taka sytuacja sprawia, że już sam proces kształcenia staje się poważnym wyzwaniem.

Edukacja jest jednym z ważniejszych aspektów życia dzieci i młodzieży, a jednocześnie najważniejszą dziedziną tworzenia nowych szans, na którą wpływ ma państwo. Dlatego podstawowym celem strategicznym państwa jest dążenie do coraz wyższej jakości i do powszechności kształcenia[38]. Wobec ciągle dokonujących się zmian społecznych od edukacji oczekuje się tworzenia lepszych warunków życia. Współczesna oświata powinna odgrywać doniosłą rolę w kształtowaniu takiego modelu życia, którego podstawą byłoby współdziałanie jednostek, społeczności, a nawet całych społeczeństw. Wdrażane wzorce oświatowe mają ma celu poprawę jakości życia, normalizację stosunków międzynarodowych, a także promowanie wartości humanistycznych[39].

Główną cechą współczesnej edukacji jest wykształcenie człowieka zdolnego do indywidualnych wyborów, zgodnych z określonymi wartościami, aktywnego, przedsiębiorczego, umiejącego podejmować ryzyko[40]. Zadaniem szkoły powinno być rozbudzenie w uczniach potrzeby posiadania własnego planu życiowego i wytrwałości w dążeniu do jego realizacji.

Orientacji zawodowej realizowanej we współczesnej szkole należy poświęcić odpowiednią uwagę, ponieważ nie tylko pomaga ona młodym ludziom w decyzji o przyszłym zawodzie, lecz stanowi również ważny element profilaktyki bezrobocia. Jak wskazuje Wanda Rachalska orientacja zawodowa obejmuje całokształt zabiegów wychowawczych, mających pomóc młodzieży w samodzielnym, właściwym i uzasadnionym wyborze zawodu[41]. Zadaniem tak rozumianej edukacji zawodowej jest wyposażenie młodego człowieka w wiedzę o zawodach i drogach zdobywania go, kształtowanie właściwego stosunku do pracy i wyrabianie podstawowych umiejętności i sprawności niezbędnych w pracy zawodowej.

W obliczu zmian zachodzących w systemie oświaty ważne jest uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania[42]:

1. Czy i w jakim stopniu młodzież jest przygotowana do podjęcia wyzwań przyszłości?

---

[37] T. Grudniewski, *Znaczenie rodziny w kształtowaniu się aspiracji edukacyjnych dziecka…*, s. 12.
[38] M. Dubis, *Młodzież wobec wyboru profilu kształcenia i zawodu*, Impuls, Kraków 2011, s. 24.
[39] T. Lewowicki, *O ideach oraz praktykach edukacji wielokulturowej i międzykulturowej*, „Ruch Pedagogiczny" 2001, nr 1–2, s. 5–11.
[40] J. Szempruch, *Nauczyciel wobec wyzwań i zadań współczesności i przyszłości*, Rzeszów 2006, s. 24.
[41] *Orientacja i poradnictwo w szkole podstawowej*, W. Rachalska (red.), Warszawa 1980, s. 13.
[42] I. Białecki, J. Haman, *Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów OECD/PISA. Wyniki polskie — raport z badań*, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, Warszawa 2003, s. 9.

2. Czy młodzi ludzie są przygotowani do uczenia się przez całe życie?
3. Czy młodzi ludzie potrafią efektywnie analizować, rozumować i jasno przekazywać swoje myśli?

Współczesne priorytety i problemy edukacji są zawarte w raportach opracowanych przez komisje europejskie, wyspecjalizowane organy Unii Europejskiej, które współpracują z UNESCO i OECD. To właśnie z inicjatywy tych instytucji powstało wiele raportów oświatowych. Podkreślają one, że szkoła stanowi centrum edukacji, a współczesny świat wymusza zmiany form i programów kształcenia. To właśnie szkoły na różnych szczeblach nauczania szukają najlepszych rozwiązań w celu realizacji kształcenia uwzględniającego zmiany[43].

Istotne kierunki przemian społecznych, kulturowych i edukacyjnych określono w raportach Klubu Rzymskiego, które wskazują, że proces edukacji nie może się sprowadzać jedynie do „wyposażania w wiedzę" i że nie jest to najważniejsze zadanie szkoły. Zdaniem autorów podstawowe znaczenie edukacji to:
– kształtowanie inteligencji i rozwinięcie zmysłu krytycznego,
– lepsze poznawanie samego siebie,
– zdolność pokonywania własnych negatywnych popędów i destrukcyjnych zachowań,
– kształtowanie i stałe rozbudzanie zdolności twórczych i wyobraźni,
– wspieranie innych w przystosowaniu się do zmian,
– kształtowanie całościowego poglądu na świat,
– wykształcenie w ludziach większej operatywności i gotowości do rozwiązywania licznych dylematów[44].

Kolejnym ważnym raportem, który wskazuje na znaczenie edukacji i kształcenia jako głównych czynników wyznaczających status społeczny, szanse rozwoju i zatrudnienia, dostęp do informacji i wiedzy oraz odnajdywanie się na rynku pracy, jest *Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia. Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa.* W dokumencie tym wskazano czynniki wskazujące na konieczność reformowania oświaty, wśród których wymienione zostały:
– postęp naukowo-techniczny,
– umiędzynarodowienie handlu przybliżające powstanie światowego rynku zatrudnienia,
– rozwój społeczeństwa informacyjnego, które jest zasadniczym bodźcem zmian w charakterze i organizacji pracy.

Autorzy raportu wskazują także główne kierunki działań edukacyjnych na rzecz nowego społeczeństwa, proponując realizację modelu społeczeństwa uczącego się przez całe życie, do których zaliczają[45]:
– zachęcanie ludzi do poszerzania i zdobywania nowej wiedzy,
– tworzenie warunków do oceny i weryfikacji własnych kwalifikacji,
– ułatwianie mobilności uczenia się i przechodzenia z jednego poziomu kształcenia na drugi,

[43] *Ibidem*, s. 12.
[44] A. King, B. Schneider, *Pierwsza rewolucja globalna. Raport Klubu Rzymskiego*, Warszawa 1992.
[45] *Biała Księga Kształcenia I Doskonalenia. Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, E. Cresson, P. Flynn (red.), Komisja Europejska, Warszawa 1997.

– tworzenie szkół drugiej szansy,
– zbliżenie szkoły i przedsiębiorstwa przez organizowanie praktyk, stażów i kursów,
– zachęcenie do nauki języków obcych,
– wprowadzenie multimedialnych programów komputerowych,
– równouprawnienie inwestycji materialnych oraz nakładów na kształcenie.

J. Delors w raporcie z 1998 roku za priorytet współczesnej edukacji uznaje takie prawa człowieka, jak: zrozumienie i tolerancja, demokracja, poczucie odpowiedzialności, dążenie do pokoju, ochrona środowiska i zdrowia oraz łagodzenie biedy. Tak rozumianą nowoczesną edukację określają następujące zasady, które zawierają wartości ważne w systemie edukacji realizowanej w XXI wieku[46]:
– edukacja powinna być traktowana jako podstawowe prawo człowieka, być celem samym w sobie, do którego powinna dążyć zarówno jednostka, jak i społeczeństwo,
– edukacja, zarówno formalna, jak i nieformalna, powinna przynosić pożytek społeczeństwu, dawać mu narzędzie, które pobudzą do twórczości i upowszechnia wiedzy,
– całokształt polityki edukacyjnej powinien zawierać troskę o sprawiedliwość, doskonałość , racjonalność,
– każda odnowa edukacji i związana z nią reforma powinny być poprzedzone analizą dostępnych informacji na temat teorii i praktyki,
– mimo różnorodności warunków gospodarczych, społecznych i kulturowych podejście do rozwoju edukacji powinno uwzględniać podstawowe wartości uznawane przez społeczność międzynarodową,
– odpowiedzialność za edukację spoczywa na całym społeczeństwie, dlatego nie tylko instytucje, do których to zadanie należy, lecz także wszystkie zainteresowane osoby powinny uczestniczyć w procesie edukacyjnym.

Istotną rolę we współczesnej edukacji odgrywają także cztery filary wymienione we wspomnianym wyżej raporcie[47]:
– uczyć się, aby wiedzieć,
– uczyć się, aby działać,
– uczyć się, aby żyć wspólnie, uczyć się współżycia z innymi,
– uczyć się, aby być.

Filary te wyznaczają nową jakość edukacji. Wskazują na potrzebę dodatkowych działań kształtujących i wychowawczych oraz określają nowe cele i zadania. Współczesna edukacja powinna kształtować człowieka aktywnego edukacyjnie i żądnego wiedzy, kompetentnego w działaniach, skłonnego do współpracy z innymi, szanującego odmienność kultury, obyczajów i zachowań. Człowieka rozwijającego się i wzbogacającego samego siebie zarówno w sferze intelektualnej oraz pragmatycznej, jak i emocjonalnej.

[46] J. Delors, *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO*, Warszawa 1988, s. 277–287.
[47] J. Delors, *Raport „Edukacja. Jest w niej ukryty skarb"*, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich Wydawnictwa UNESCO, Warszawa 1998.

Zakończenie

Aspiracje są jednym z ważniejszych czynników odpowiedzialnych zarówno za jakość codziennej aktywności, jak i tej, która jest dopiero planowana. Przy czym charakterystyczny jest fakt szerokiego rozumienia aspiracji, traktowania ich jako elementu różnicującego ogół zachowań i zainteresowań. Stąd też postrzeganie ich jako bardziej ważnego czynnika rozwoju osobowości, w tym również warunkującego normatywność funkcjonowania człowieka. W tym ostatnim wypadku chodzi o problem nieadekwatności aspiracji — ich zaniżania bądź zawyżania. Co więcej poznanie aspiracji może być przydatne do korekcji tych skłonności, a nawet stać się pomocne w planowaniu i realizowaniu swoiście rozumianej terapii. Aspiracje są niezwykle ważnym problemem z punktu widzenia zdrowia psychicznego, jako że dobrze sformułowane i odpowiednio realizowane służą zaspokajaniu określonych potrzeb i rozwijaniu osobowości, a tym samym radzeniu sobie z codziennymi trudnościami. Ponadto umiejętność wpływania na tworzenie adekwatnych aspiracji jest ważne społecznie. Ta specyficzna kategoria aspiracji jaką są niewątpliwie aspiracje edukacyjno-zawodowe, motywy podjęcia nauki przygotowującej do uprawiania konkretnego zawodu są szczególnie istotne z uwagi na szeroko rozumiany interes społeczny, gdyż zdobywanie wiedzy i praca zawodowa to główne dziedziny aktywności społecznej człowieka.

Bibliografia

Biała Księga Kształcenia I Doskonalenia. Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa, E. Cresson, P. Flynn (red.), Komisja Europejska, Warszawa 1997.

Białecki I., Haman J., *Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów OECD/PISA. Wyniki polskie — raport z badań*, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, Warszawa 2003.

Bogaj A., *Liceum ogólnokształcące w Polsce — funkcje, efektywność i kierunki przemian*, WSiP, Warszawa 1992.

Delors J., *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO*, Warszawa 1988.

Delors J., *Raport „Edukacja Jest w niej ukryty skarb"*, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich Wydawnictwa UNESCO, Warszawa 1998.

Dubis M., *Młodzież wobec wyboru profilu kształcenia i zawodu*, Impuls, Kraków 2011.

Grudniewski T., *Znaczenie rodziny w kształtowaniu się aspiracji edukacyjnych dziecka — stan dotychczasowych bada*, (w:) A. Pierścienska-Maruszwska, B. Bakalarz-Kowalska (red.), *Rocznik Ostrowieckiego Towarzystwa Naukowego*, Ostrowieckie Towarzystwo Naukowe, Ostrowiec Świętokrzyski 2012.

Hejnicka-Bezwińska T., *Orientacje życiowe młodzieży*, Wydawnictwo Uczelniane WSP, Bydgoszcz 1997.

Janowski A., *Aspiracje młodzieży szkół średnich*, PWN, Warszawa 1977.

King A., Schneider B., *Pierwsza rewolucja globalna. Raport Klubu Rzymskiego*, Warszawa 1992.

Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1994.

Kozielecki J., *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Warszawa 1977.

Lewowicki T., *Aspiracje dzieci i młodzieży*, PWN, Warszawa 1987.

Lewowicki T., *O ideach oraz praktykach edukacji wielokulturowej i międzykulturowej*, „Ruch Pedagogiczny" 2001, nr 1–2.

Łukaszewski W., *Osobowość, struktura i funkcje regulacyjne*, PWN, Warszawa 1974.

Musialska K., *Aspiracje życiowe młodzieży stojącej w progu dorosłości*, Impuls, Kraków 2010.

Orientacja i poradnictwo w szkole podstawowej, W. Rachalska (red.), Warszawa 1980.
Skorny Z., *Aspiracje młodzieży oraz kierujące nimi prawidłowości*, Ossolineum, Wrocław 1980.
Słownik psychologiczny, W. Szewczuk (red.), Wiedza Powszechna, Warszawa 1979.
Słownik współczesnego języka polskiego, B. Dunaj (red), Wilga, Kraków 2001.
Szempruch J., *Nauczyciel wobec wyzwań i zadań współczesności i przyszłości*, Rzeszów 2006.
Wroczyński R., *Pedagogika społeczna*, PWN, Warszawa 1979.

Determinants of educational and professional aspirations of school youth

Abstract
Aspirations are one of the most important factors responsible for both the quality of daily activities and those that are only planned. At the same time, it is characteristic that aspirations are understood broadly, and treated as an element that differentiates all behaviors and interests. The perception of them is a more important factor in the development of personality, including the one that determines the normativity of human functioning. In the latter case, it is about the problem of the inadequacy of aspirations — their underestimation or overstatement. Moreover, getting to know the aspirations may be useful in correcting these tendencies, and even be helpful in planning and implementing a therapy understood in a specific way. Aspirations are an extremely important problem from the point of view of mental health as well-formulated and properly implemented serve to meet specific needs and develop personality, and thus deal with everyday difficulties. Moreover, the ability to influence the creation of adequate aspirations is socially important. This specific category of aspirations, which are undoubtedly educational and professional aspirations, the motives for undertaking education preparing for practicing a specific profession is particularly important due to the broadly understood social interest because acquiring knowledge and professional work are the main areas of human social activity.

Keywords: work, labor market, professional aspirations, educational aspirations, professional orientation